

Literature

1. Agazzi Evandro (2004). *Right, Wrong and Science: The Ethical Dimensions of the Techno-Scientific Enterprise* / Edited by Craig Dilworth, B.V. Rodopi eds., Amsterdam – New York, NY 2004.
2. Bonjour Laurence, Sosa Ernest (2003). *Epistemic Justification. Internalism vs Externalism, Foundations vs Virtues*. – Blackwell Publishing. – 240 p.
3. Kuhn, T. (1977). *Objectivity, Value Judgment, and Theory Choice* // T. Kuhn. *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change*. The University of Chicago Press, 1977. P. 320-339.
4. Lakatos Imre (1970). *History of Science and Its Rational Reconstructions*. PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Vol. 1970. pp. 91-136.
5. Popper, K. R. (1972). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*, Clarendon Press, Oxford 1972.

Михайло Марчук

Екстерналізм, інтерналізм у світлі соціо-культурного потенціалізму

Соціокультурні та когнітивні чинники динаміки наукового знання досліджуються в контексті потенціалістичного розуміння взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх детермінант його розвитку, що дозволяє подолати антиномічність екстерналістського та інтерналістського підходів, які підкреслювали значущість однієї сторони взаємодії. Концепція соціо-когнітивного потенціалізму не тільки не протиставляє два різні підходи, а й налаштовує на виявлення спільної дії внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку науки в їхній взаємозумовленості та взаємодії. Опосередковуючою ланкою цієї взаємодії виступає соціо-когнітивна сфера культури, в якій очікування соціуму щодо науки поєднуються з її внутрішніми евристичними потенціями, співзвучними з актуальними зовнішніми викликами.

Ключові слова: екстерналізм, інтерналізм, наука, методологія, соціо-когнітивний потенціалізм, філософія науки.

Надійшла до редакції 7.10.2015 р.

УДК 1(477)(092)Сковорода: 27-23

© Світлана Повторєва
(Львів)

БІБЛІЙНИЙ ДИСКУРС Г.СКОВОРОДИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті розглядаються ідеї Г.Сковороди, що нині набули сучасного звучання в контексті західної теології і філософії, базованої на засадах семіотики і постструктуралізму. Це особливо стосується тлумачення біблійних символів. Автор аналізує бінарність і опозиції, властиві роботам українського філософа, присвяченим осмисленню біблійних текстів. У статті показано, що Г.Сковорода розглядав Біблію як знакову систему, засновану на внутрішніх відношеннях. Він вважав Біблію моделлю суспільства і людського життя. Особливу увагу український мислитель приділяв семантичним аспектам символів.

Ключові слова: біблійний символ, бінарність, дві натури, медіація, структура, трансгресія.

... Светлыи же ангелы озаряют смыслы.

Григорій Сковорода

Актуальність проблеми. Творчість Григорія Сковороди, незважаючи на дифірамби на його адресу, не є достатньо дослідженою і оціненою в українській і світовій філософії і теології. Тому заглиблене і об'єктивне вивчення його спадщини в контексті проблем сучасного філософсько-теологічного дискурсу і розвиток його ідей постають актуальним завданням вітчизняних мислителів.

Одним з напрямів філософських і богословських роздумів Г.Сковороди був символізм мови Біблії і роль біблійних символів у житті і формуванні світогляду людини. Тією чи іншою мірою

ця проблематика осмислюється у більшості сквородинських робіт. У праці «Книжечка, називаема Silenus Alcibiadis, сиречь Икона Алкiviадская (Израильскій змій)» філософ досліджує «несколько знаменій, гербов и печатей», зосереджує увагу на «символах, или образах», розкриває таємний смисл („горнее начало”) біблійних слів і оповідей [4, с.6-30]. Робота «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» – це свого роду тлумачний словник, в якому, порівнюючи різні тексти, Сковорода намагався знайти інваріанти смислів, прихованих за розмаїттям символічного виразу, розшифрувати коди християнської і загалом європейської культури [4, с.411-461]. Виходячи з цього, автор даної статті ставила за мету проаналізувати ряд ідей Сковороди, що базуються на методології семіотики і постструктуралізму, які набули сучасного звучання в християнській теології і філософії. Результатом дослідження стали такі висновки. Творам українського мислителя властивий бінаризм (позиція, заснована на відношеннях протилежностей). Найбільш виразно це втілено у роботах, присвячених тлумаченню символічної мови Біблії. У статті доводиться також, що Г.Сковорода цілком у дусі семіотики розглядає цілу Біблію як знакову систему і виділяє її основні структурні відношення – протилежності. Він досліджує біблійні символи і на цій основі розглядає Біблію як модель, через яку можна зрозуміти всі інші системи суспільства і людської життєдіяльності. Особливу увагу приділяє мислитель семантичному аспектові біблійних символів. Дана проблематика нині постає однією з найбільш важливих ділянок семіотики.

Ступінь дослідження теми. Новаторство і глибину філософії Г.Сковороди, які дали йому змогу передбачати сучасні тенденції філософсько-теологічного і наукового дискурсу, все більше усвідомлюють як вітчизняні [1; 2; 5; 6; 7; 9; 11; 13], так і зарубіжні, зокрема французькі філософи, теологи, лінгвісти, літературознавці та культурологи. Вони підкреслюють близькість ряду міркувань українського мислителя до напрямів найновішої західної філософії, в межах якої досліджуються питання розвитку пізнання, а також комунікації людей у соціальних структурах [5, с.100-101].

Виклад матеріалу. Г.Сковорода суттєво базував свої позиції на докладному вивченні мови Біблії. Відомо, що в його онтології Біблія займає позицію *третього* світу, який *опосередковує* великий світ (макрокосм) і малий світ (мікрокосм) у структурі світобудови. Біблія постає значною мірою як методологія, «тайное руководство блаженныя натуры, могущая... наставить на путь мира» [3, с.451], за допомогою якої людина пізнає світ і себе саму. Роль Святого Письма у структурі свідомості людини визначається саме цим посередництвом, або *медіацією*. Дане розуміння Біблії було вельми незвичним у часи Сковороди. В контексті сучасного дискурсу таке її сприйняття перебуває на ґрунті наукових підходів і сучасного богословського дискурсу. Справжній зміст ідей українського мислителя щодо Біблії як посередника між двома світами, як вмістилища кодів християнської культури цілком може бути з'ясований з позицій сучасної філософської і наукової методології. Відзначимо, що категорії «Трете» (the Third), або «Посередник» (Medium) є базовими у постструктуралізмі. Трете є виразом тих речей, які не виступали би як те, що з'являється, якщо би не були пов'язані структурно з двома іншими речами [14, с.466-467]. Отже, Біблія постає у своїй істинній ролі, за Сковородою, саме через те, що вона є посередником між космосом і людиною, оскільки біблійне слово водночас причетне і світу природи (Богу), і світу людей.

Зазначимо, що медіація розглядається як один з базових принципів у сучасному мисленні, християнській теології, є важливою складовою семіотики, яка аналізує різні вияви комунікації (у сфері науки, художньої літератури і мистецтва, політики, засобів масової інформації тощо). Увага Г.Сковороди до тексту Біблії, а також античних текстових джерел і творів отців Церкви і тлумачення цих текстів як медіативних утворень, а також його міркування про символізм виглядають у зв'язку з викладеним вище вельми прогностичними. Можна прямо говорити про те, що ідея медіативності Біблії, а також ряду інших текстів (і тексту як такого) задовго до появи даної ідеї (в творчості швейцарського лінгвіста Ф. де Соссюра) і її поширення в західній філософії була важливим методологічним і світоглядним принципом творчості Г.Сковороди.

У творах Г.Сковороди зустрічаються міркування, близькі до поширеної в сучасному філософсько-теологічному дискурсі концепції трансгресії [12]. Він прагне до мислення на

границях, на розривах ліній між відомим і невідомим. «Видиш, – зазначає Г.Сковорода, – что одного места граница есть она же и дверь, открывающая поле новых пространностей, и тогда же начинается цыплёнок, когда портится яйцо» [4, с.14]. Сковорода використовує євангельський образ дверей як початку до подорожі у невідоме, як символ переходу, тобто тієї миті, під час якої відбувається стрибок у новий духовний стан. Цілий твір «Начальная дверь ко христیانському добронравію» присвячений проблемі переходу людини в інший стан, зі світу видимого до невидимого, туди, де «есть тайна некая, по всему разлившаяся и всем владеющая сила» [3, с.146].

Г.Сковорода відчував і використовував евристичні можливості людського розуму, тлумачив його як активний чинник світобудови. Розум, багатогранність якого мислитель образно подає як «серце», є власне тим універсальним медіатором, через який світ опосередковується (опредметнюється і розпредметнюється) і засвоюється людиною. Через символічні утворення, які постійно породжує розум, відбувається надбання і збереження таємного, трансцендентного знання. Символізм постає як метод, завдяки якому через посередництво слова (особливо біблійного слова) відбувається глибоке проникнення у суть явищ світу. З цієї точки зору можна говорити, що Г.Сковорода більш адекватно підійшов до сутності розуму, ніж представники раціоналізму його часу. Це тлумачення розуму-серця як медіатора і творця світів, в якому раціональні та ірраціональні складові органічно співіснують, дозволяючи людині і бути власне мікроскопом, наближає позицію українського мислителя до сучасного філософсько-теологічного дискурсу.

Інтерес до структурності (тобто системи відношень) простежується в цілому ряді творів Г.Сковороди. Ідея двох протилежностей – «бінаризму» – за термінологією сучасної філософії, базованої на семіотиці і постструктуралізмі) як основи структурних відношень проходить червоною ниткою у творчості видатного українця. «Весь мир состоит из двух натур: одна – видимая, другая – невидимая, – зазначає Г.Сковорода» [3, с.145]. Відомо, що представники структурного напрямку у філософії (наприклад, К.Леві-Строс) намагалися виявити у будь-якій знаковій системі елементарну конструкцію, яка а ріогі являє собою структуру будь-якої розумової діяльності і, отже, структуру Духа. Такою вони вважали структуру бінарних відношень будь-якої можливої комунікації, в цьому вбачали основоположний закон інтелектуальної діяльності. Бінарний принцип, робочий інструмент логіки кібернетичного моделювання, таким чином, було перетворено на філософський принцип [15, с.17].

У творчості Г.Сковороди бінаризм також постає методом тлумачення різноманітних явищ буття як тексту. В нього світ свідомості являє собою систему символів, вилучених із реального контексту життя. Свідомість передбачає діалог зі світом реальності, діалогічна форма і прийом антитези є найбільш поширеними у творах Сковороди для репрезентації смислотворчої діяльності [7, с.141]. Художня форма ряду творів слугує мислителю для унаочнення концепції двох протилежних натур його філософії. Сковорода зіставляє здоровий глузд буденної свідомості і зміст, що розкривається через філософську рефлексію. Виразним прикладом бінаризму мислення Г.Сковороди можуть служити його байки. Мислитель вважав байку мудрою іграшкою, що приховує істину за видимістю, зовнішністю, тлінністю. Природа байки є подвійною, протилежність її форми і змісту примушує людину замислитися, шукати за алегоричним виразом певну загальну ідею.

Особливо виразно бінаризм мислення Г.Сковороди виявляється у творах, присвячених Біблії. Підкреслюючи двоїстий характер світу Біблії (її смислу і зовнішнього виразу, форми і змісту тощо), він застерігає від одномірного, спрощеного і тому небезпечного для людини прочитання біблійних текстів: «Нарцис изрядная статуя и живая фигура чтущих библію, но одну в ней тлень свою видящих, а не проникающих в сокровенное под тленью» [4, с.153]. У творі «Имя ему – потоп змій» мислитель міркує над потрійними опозиціями, відомими з давніх часів, а також іншими фігурами (символізм яких нерідко набуває форми числа), що, на думку Сковороди, становлять приховану основу структури божого світу. «А кто с Пифагором раскусил фигурный треугол, - образующий истину, - подчеркнует Сковорода, - той видит, яко в нем 3, 2 и 1 есть тожде». І далі читаємо: «...Вся тварь есть то секомая натура... Светлыми же ангелы озаряют смыслы. Треугол, квадрат, коло, сонце, просфорный хлеб, с вырезанным среди его и вынятым

квадратом или триуголом, ..все сіе единость образует» [4, с.153]. Проблема тлумачення знаків, яку в даному випадку досліджував мислитель, є одним із важливих напрямів семіотики.

Наведені уривки з текстів Г.Сковороди показують його зацікавленість не тільки словесним, але й графічним символізмом Біблії та ряду інших знакових систем (єгипетської, піфагорійської тощо). В сучасній семіотиці такі знаки називають іконічними (icon, iconic sign). Це знаки, що мають безпосередню, наочну (наприклад, зорову) подібність зі своїм об'єктом. Таким є зокрема геометричне креслення. У Сковороди подібність графічних зображень різних предметів (квадрату, кола, сонця та ін.) є виразом початкової структурної єдності світу, яку треба зрозуміти і правильно витлумачити.

Зазначимо, що засновник структуралізму і семіотики Ф. де Соссюр в своєму мисленні вийшов далеко за межі лінгвістичної науки, він побачив мову як цілісний феномен, розкрив її характер як хоч і найбільш важливої в житті суспільства, але не єдиної семіологічної системи, заклавши тим основи вчення про знаки – семіології. Крім мови як найбільш складної знакової системи, яку Ф. де Соссюр розглядав як модель для вивчення цих систем [9], він вказував на інші знакові системи, зокрема міфологію, моду, дорожні знаки, графічний символізм тощо. Ці напрями пізніше стали предметом докладного дослідження у структуралізмі та постструктуралізмі

Г.Сковорода цілком у дусі семіотики і семіології [8, 378-379] розглядає цілу Біблію як знакову систему. Він досліджує біблійні символи і розглядає Біблію як модель, через яку можна зрозуміти всі інші системи суспільства і людської життєдіяльності. Особливу увагу приділяє мислитель семантичному аспектові символів, розтлумачуючи їх не тільки через з'ясування змісту словесних виразів, але й шляхом графічних зображень та малюнків. Наприклад, черепашка, устриця означає те, що сутність не надається розумінню через зовнішнє, а потребує розкриття глибинного, того, що всередині. «Шукай себе всередині себе...А дабы я бога искал нутр себе самага. К сему отправляет меня устрица моя» [3, с.449]. Соловейко, що сидить на гілочці і вчить своїх дітей співати, символізує, за Сковородою, ту біблійну істину, що батьки є нашими найкращими вчителями і що слід шанувати наших батьків, традиції предків і дотримуватись їх.

Слід зазначити, що Г.Сковорода задовго до представників семіотики намагався представити Біблію як мережу (систему) знаків, у якій будь-які елементи значення структурно пов'язані з будь-якими іншими елементами. Твір «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» являє собою таку мережу смислів. Сковорода вважає зв'язуючою ланкою, справжньою основою (змістом) всіх символів (біблійних і небіблійних), представлених і інтерпретованих в цій роботі, самого Бога. «Всеї біблії предметом, – зазначає мислитель, – сам только один бог. Тут ей конец до последня черты. Без его она и лжива, и дурна, и вредна. А с ним вкуснее всех невест. Он свет ея грязи, как честь алмазу блеск» [3, с.455-456].

У сучасній семіотиці важливими поняттями є формат словника і формат енциклопедії. Словник і енциклопедія – це тексти, мета яких зафіксувати знання суспільства про значення знаків, що вживаються у цьому суспільстві, перш за все (але не тільки) – слів і побудованих з них виразів. Енциклопедична стаття являє собою ядро фактичних думок про референта даного слова. Йдеться про культурне визначення, яке суспільство погоджується прийняти для даної одиниці змісту. Є певні відмінності між словником і енциклопедією у семіотичному контексті. Словник за структурою будується як родовидова моноієрархія, але цього принципу укладачі словників все одно не можуть послідовно дотримуватись. Енциклопедія ж із самого початку будується як знакова структура, у якій всі її елементи взаємопов'язані. З цієї позиції «алфавіт (буквар) світу» Г.Сковороди можна кваліфікувати як енциклопедію, мережу знаків, кожен з яких корелює з іншим, оскільки вони початково поєднані спільною основою (Богом) [14, с.472-473].

Доречно зауважити у зв'язку із зазначеним вище, що сучасні постструктуралісти (зокрема Умберто Еко) шукають принципової можливості єдиного (але не уніфікованого) семіотичного підходу до всіх феноменів культури, намагаються виявити логіку культури через різноманітні означувальні практики всередині культурного простору. Однак дана проблема не була складною для Г.Сковороди, впевненого, що таку єдність може забезпечити тільки Бог, якого слід шукати всередині себе, у своїй невидимій натурі. Оскільки сучасна цивілізація значною мірою відійшла

від Бога, набула секуляризованого характеру, то у напрямках сучасної філософії, зокрема постструктуралізму шукають якогось іншого принципу і не знаходять його.

Висновки. Важливою ідеєю, що впливала з його теологічної екзегетики, Г.Сковорода вважав єдність імені (слова) і сутності (смыслу) у Бога, який, як тільки назвав, так і сутність дав. Слово Боже постає як істина, серцевина буття. Це нагадує тенденцію сучасної філософії до онтологізації мови, коли мовні структури розглядаються як первинні у житті людини і суспільства. У Бога «имя и существо есть тождеством» [3, с.444], – зазначає мислитель. Проте слід сказати, що у сучасному філософському дискурсі, базованому на семіотиці, на відміну від позиції Г.Сковорода, йдеться більшою мірою не про Слово Боже (Біблію), а про будь-яку людську (штучну і природну) мову. Що ж до мови людей, то Г.Сковорода, спостерігаючи неспівпадання словесного виразу і суті речі, вважав, що причиною такої розбіжності є людська неправда. «Быть и называться, – міркує він, – разделяет наша лож, а не божия неразделная истина... Бог, раждая, вливает существо, силу и естетство, а сим самым нарицает» [3, с.444].

Література

1. Булда М. Мудрець з чорнухинського краю / М.Булда. – Чорнухи, 2006. – 47 с.
2. Вандышев В.Н. Варсава, или жизнь после / В.Н. Вандышев. – Харьков: Издатель Савчук О.О., 2012. – 300 с.
3. Григорій Сковорода. Повн.зібр. тв.: у 2-х тт. / Г.Сковорода; (гол. ред. В.І. Шинкарук). – К.: Наукова думка, 1973. – Т.1. – 531 с.
4. Григорій Сковорода. Повн.зібр.тв.: у 2-х тт. / Г.Сковорода; (гол. ред. В.І. Шинкарук). – К.: Наукова думка, 1973. – Т.2. – 574 с.
5. Григорій Сковорода: глобальне і національне: матеріали Всеукр. наук. конф., 285 р. від дня народ. та 35 річн. створ. Літер.-мемор. музею Г.С. Сковорода, (Сковородинівка, 19 травня 2007 р.) / Міністерство культури і туризму України, Управління обласн. держ. адм., Сумськ. держ.ун-т. – Харків: ТО Ексклюзив, 2007. – 136 с.
6. Попова Н. Г.Сковорода і проблема тлумачення тексту / Н.Попова // Спадщина Григорія Сковорода і сучасність: матеріали читань до 200-річчя з дня смерті Г.Сковорода, [Львів, 21-22 грудня 1994 р.]. – Львів: Світ, 1996. – С.137-144.
7. Кравець К. Григорій Сковорода. Паризький колоквиум 1973 / К.Кравець // Спадщина Григорія Сковорода і сучасність: матеріали. чит. до 200-річчя з дня смерті Г.Сковорода (Львів, 21-22 грудня 1994 р.). – Львів, 1996. – С.97-103.
8. Семіотика / Енциклопедія постмодернізму. – К.: Основи, 2003. – С.378-380.
9. Сковорода Г.С. / История философии. Энциклопедия. – Минск, 2002. – С.974-975.
10. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А.М. Сухотин] // Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С.31- 285.
11. Спадщина Григорія Сковорода і сучасність: матеріали читань до 200-річчя з дня смерті Г.Сковорода (21-22 грудня 1994 р.) / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. – Львів: Світ, 1996. – 190 с.
12. Трансгрессия // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск, 2001. – С.842-843.
13. Учення Григорія Сковорода про дух, духовність та істину. Історія і сучасність: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 3-5 грудня 2007 року. – Суми, 2007.
14. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / У.Еко; [пер. з англ. М.Гірняк]. – Львів: Літопис, 2005. – 384 с.
15. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; [пер. с итал. В.Г. Резник и А.Г. Погоняйло]. – СПб.: Симпозиум, 2006. – 544 с.

Svitlana Povtoreva

The Bible discurs of G. Skovoroda in the context of the contemporary philosophy

The article is devoted to the G. Scovoroda ideas which now became contemporary sounding in the context of Western theology and philosophy, based on the principles of post-structuralism and semiotics. It especially concerns the interpretation of Bible symbols. Author analyzes the binarism and oppositions represented by Ukrainian philosopher, devoted to understanding the biblical texts. In the article it was shown that G. Scovoroda interpreted the Bible as a sign system, based on the internal relations. G. Scovoroda saw the Bible as a model of society and people's life in general. The Ukrainian thinker paid special attention to the semantic aspects of symbols.

Key words: Bible's symbol, binarism, two natures, semiotic, mediation, structure, transgression.

Надійшла до редакції 5.10.2015 р.